Відповідач був сконструйований так, щоб діяти стільки, скільки потрібно. Це було надто довго за оцінками одних рас і дуже мало, з погляду інших. Але для Відповідача цей час був саме таким як треба.

Якщо говорити про розміри, то одні вважали Відповідач велетенським, а інші — крихітним. Це був надзвичайно складний пристрій, хоча дехто вважав, що насправді він дуже простий.

Але Відповідач знав, що він — такий, яким повинен бути. Адже, зрештою, він — Відповідач. Він знав.

Хто його створив? Що менше про них говорити, то краще.

Вони теж знали, але ніколи нікому не казали, чи тішить їх це Знання.

Вони збудували Відповідач на допомогу менш розвиненим расам — і відбули своїм особливим способом. Куди? Про це знав лише Відповідач.

Тому що Відповідач знає все.

Він стояв на своїй планеті, що оберталася довкола своєї зірки. Минав час: нескінченно довго для одних і миттєво для інших, а для Відповідача — як раз стільки, скільки треба.

Усередині нього зберігалися відповіді. Він знав природу речей, і чому вони такі, якими є, і чим вони є, і що все це означає.

Відповідач міг відповісти на будь-яке запитання, якщо воно було правильно сформульоване. І він хотів цього. Він прагнув відповідати!

Бо яким ще міг бути Відповідач?

Бо що ще він мав робити?

Отож, він чекав на створіння, здатні прийти й запитати.

— Як ви почуваєтесь, сер? — співчутливо промовив Моран, повільно пропливаючи над старим.

— Краще, — з кволою посмішкою відгукнувся Лінгман. Хоча Моран витратив величезну кількість палива, щоб

вийти в космос з мінімальним прискоренням, немічному серцю Лінгмана це не сподобалося. Воно то комизилося й опиралося, не бажаючи працювати, то раптом починало немилосердно калатати об грудну клітку, в якийсь момент навіть здавалося, що воно от-от зупиниться, просто з принципу. Але в невагомості стало легше — серце запрацювало.

У Морана не було подібних проблем. Його міцне тіло легко витримувало будь-які навантаження. Однак у цьому польоті йому не доведеться їх переживати, якщо він хоче, щоб старий Лінгман залишився живим.

— Я ще житиму, — пробурмотів Лінгман, відповідаючи на невисловлене запитання. — Житиму стільки, скільки треба, щоб дізнатися. Моран торкнувся пульта, і корабель ковзнув у підпростір, мов карась у сметану.

-Ми про все дізнаємося. — Моран допоміг старому звільнитися від ременів. — Ми знайдемо Відповідач!

Лінгман упевнено кивнув своєму молодому напарникові. Довгі роки вони підтримували й підбадьорювали один одного. Ідея належала Лінгманові. Моран приєднався до нього після закінчення Каліфорнійського технологічного інституту . Разом вони досліджували

чутки й легенди всієї Сонячної системи. Легенди про давню гуманоїдну расу, яка знала відповіді на всі запитання, побудувала Відповідач і зникла.

-Подумати лишень! Відповідь на будь-яке запитання! — сказав Моран. Він був фізиком і мав до Відповідача чимало запитань. Розширення Всесвіту, природа ядерних сил, "нові" й "наднові" зірки, формування планет, червоне зміщення, відносність часу й простору та тисячі інших.

— Авжеж, — погодився Лінгман.

Він підплив до відеоекрана й поглянув в неозору далечінь підпростору. Лінгман був біологом і літньою людиною.

Його цікавили лише два запитання.

Що таке життя?

Що таке смерть?

Після тривалого періоду збору багрянцю, Лек та його друзі зібралися погомоніти. Довкола густих зоряних скупчень багрянець завжди рідшав: чому — нікому не відомо. Тож було про що говорити.

— Знаєте, — промовив Лек, — спробую-но я знайти цей Відповідач.

Лек говорив мовою Олграт — мовою твердого рішення.

— Навіщо? — запитав Ілм мовою Гвест, мовою веселого жартування. — Навіщо тобі знати, якісь речі? Хіба збирання багрянцю для тебе замало?

-Авжеж, — відгукнувся Лек, мовою твердого рішення, — мало.

Велика праця Лека і його народу полягала в збиранні багрянцю. Вони ретельно, по крихтах вишукували багрянець, вкраплений у різні субстанції космосу, й згрібали у велетенську купу. Навіщо — ніхто не знав.

-Я гадаю, варто було б запитати, що таке багрянець? — запропонував Ілм, відсуваючи зірку й лягаючи на її місце.

— Неодмінно, — сказав Лек. — Ми надто довго жили в невіданні. Нам треба усвідомити справжню природу багрянцю та його значення у світобудові. Ми повинні знати, чому він керує нашим життям. — Для цієї промови Лек скористався Ілгретом — мовою знання, що зароджується.

Ілм та інші не намагалися сперечатися, навіть мовою суперечки. Вони знали, що знання — важлива річ. Споконвіку Лек, Ілм та інші збирали багрянець.

Настав час отримати відповідь на найголовніше запитання Всесвіту: що таке багрянець і навіщо згрібати його на купу?

Певна річ, Відповідач міг повідомити їм про це. Усі чули про Відповідач, створений давно забутою расою, схожою на них.

— Запитаєш у нього ще щось? — поцікавився Ілм.

— Не знаю, — знизав плечима Лек. — Можливо, запитаю його про зірки. По суті, більше нічого важливого немає.

Лек і його брати жили від Початку Часів, тому вони не думали про смерть. їхня кількість завжди була незмінною, отже, вони не думали про життя.

Але багрянець? І купа?

-Я йду! промовив Лек на діалекті

рішення-на-грані-вчинку.

— Щасти тобі! — дружно побажали йому брати мовою щирої прихильності.

І Лек пішов від них, легко перестрибуючи із зірки на зірку.

Сам на маленькій планеті, Відповідач терпляче чекав на Запитувачів. Час від часу він сам собі нашіптував відповіді. Це був його привілей. Він знав.

Він чекав. І будь-яким створінням ніколи не було надто пізно або надто рано для того, щоб прийти й запитати.

Їх було вісімнадцятеро й усі зібралися в одному місці.

— Я звертаюсь до Закону вісімнадцяти! — вигукнув один. Тут з'явився інший, якого раніше не було, породжений Законом вісімнадцяти.

-Нам треба звернутися до Відповідача! — заявив один. — Нашим життям править Закон вісімнадцяти. Там, де є вісімнадцять, неодмінно з'являється дев'ятнадцятий. Чому так?

Ніхто не міг відповісти.

-Де я? — запитав новонароджений дев'ятнадцятий. Один відвів його убік, щоб розповісти. Залишилося сімнадцять. Стабільне число.

— Крім того, ми повинні дізнатися, — заявив інший, —чому всі місця різні, хоча між ними немає ніякої відстані.

Це була проблема. Зараз ти тут, потім ти там. І все. Ніякого пересування, ніякої причини. Ти просто в іншому місці.

— Зірки холодні, — вигукнув один.

— Чому?

— Треба піти до Відповідача.

Вони чули легенди, знали перекази. "Колись тут жив народ — такі як ми! — і вони Знали. І побудували Відповідач. Потім вони пішли туди, де немає місця, але багато відстані".

149

-Як туди потрапити? — скрикнуло немовля-дев'ятнадцятий, уже сповнене знання.

— Ми вирушаємо.

І вісімнадцять зникли. А один залишився, сумно дивлячись на нескінченні простори крижаної зірки. Потім зник і він.

— Давні перекази не обманюють, — прошепотів Моран. —

Це тут.

Вони вийшли з підпростору у вказаному в легендах пункті й опинилися перед зіркою, несхожою на всі інші. Моран знайшов для неї

місце в класифікації, але це не мало жодного значення. Просто вона була не така, як інші.

Навколо зірки оберталася планета, не схожа на інші. Моран знайшов пояснення й цьому факту, але вони не мали жодного значення. Це була унікальна планета.

— Пристебніться, сер, — сказав Моран. — Я спробую приземлитися якомога м'якше.

Легко перестрибуючи з зірки на зірку, Лек дістався до Відповідача, поклав його на долоню й підніс його до очей.

— Отже, ти Відповідач? — промовив він.

— Так, — відгукнувся Відповідач.

— Тоді скажи мені, — попрохав його Лек, улаштовуючись зручніше в проміжку між зірками. — Скажи, хто я такий?

— Частковість, — сказав Відповідач. — Прояв.

— Облиш, — ображено пробурчав Лек. — Міг би вигадати щось краще... Тепер слухай. Мета мого народу — збирати багрянець і згрібати його на купу. У чому істинне значення цього?

— Твоє запитання не має сенсу, — сказав Відповідач. Він знав, що таке багрянець і для чого призначена купа.

Але пояснення цьому приховувалося у більшому поясненні. Без нього пояснити питання Лека було неможливо. А Лек не зміг поставити справжнє запитання.

Лек ставив й інші запитання. Але Відповідач не міг на них відповісти. Лек дивився на всі речі у вузькому значенні, виокремлюючи частину істини й відмовляючись бачити інше. Як пояснити сліпому сприйняття зеленого?

Відповідач і не намагався. Він не був на це розрахований.

Нарешті Лек зневажливо посміхнувся й пішов, перестрибуючи з зірки на зірку.

Одна з зірок, на яку він ступив, на секунду спалахнула, потім зменшила свій блиск до звичайного рівня.

Відповідач знав. Але, щоб отримати відповідь, треба було правильно сформулювати питання до нього. Відповідач міркував над цим обмеженням, поглядаючи на зірки — не великі й не малі — саме такі, як треба.

"Правильні запитання... Расі, яка збудувала Відповідач, варто було це врахувати, — думав Відповідач. їм варто було зробити певний допуск для семантичного нонсенсу й дозволити йому виходити за межі вузьких запитань".

Відповідачеві подобалося ставити запитання самому собі.

Перед Відповідачем виникли вісімнадцять створінь —вони не прийшли, не прилетіли, а просто з'явилися. Зіщулившись від холодного блиску зірок, вони ошелешено дивилися на гнітючу громаду Відповідача.

— Якщо немає відстані, — запитав один, — то як можна опинитися в іншому місці?

Відповідач знав, що таке відстань і що таке інші місця, але не міг відповісти на запитання. Відстань була, але не така, якою її бачили ці створіння. Місця теж були, але в іншому вигляді, ніж їх сподівалися побачити створіння.

-Перефразуй запитання, — сказав Відповідач з надією.

— Чому тут ми короткі, — запитав один, — а там довгі? Чому там ми товсті, а тут худі? Чому зірки холодні?

Відповідач усе це знав. Він розумів, чому зірки холодні, але не міг це пояснити в межах понять зірок або холоду.

— Чому, — поцікавився інший, — існує правило вісімнадцяти? Чому там, де збираються вісімнадцять, з'являється дев'ятнадцятий?

Але, зрозуміло, відповідь була частиною відповіді на інше, більш містке запитання, яке ніхто не поставив.

Інший був результатом дії правила вісімнадцяти й всі дев'ятнадцять створінь зникли.

Відповідач продовжував тихо бубоніти правильні запитання і сам на них відповідав.

— Ми таки це зробили, — сказав Моран.

— Обережно, — він легенько поплескав Лінгмана по плечу, немов побоюючись, що той розсиплеться.

Старий біолог геть знесилився. Його очі глибоко запали, обличчя стало жовте й зморщилося. На ньому виразно проступали ознаки близької смерті.

— Ходімо, — сказав Лінгман. Він не хотів втрачати часу. Власне, йому вже не було чого втрачати.

Вдягнувши скафандри, вони крокували вузькою стежиною.

— Трохи повільніше, — попросив Лінгман.

— Гаразд, — погодився Моран.

Вони пліч-о-пліч пересувалися планетою, несхожою на всі інші планети, яка оберталася навколо зірки, несхожої на всі інші зірки.

— Сюди, — вказав Моран. — Легенди казали правду. Стежка привела їх до кам'яних сходів, що вели до внутрішнього дворика. Там стояв Відповідач!

Для них Відповідач мав вигляд білого екрана у стіні. На їхню думку, він був дуже простий.

Лінгман стиснув руки, щоб вони менше тремтіли. Це була кульмінація всього його життя, роботи, пошуків фінансування, переконань, аналізу легенд...

— Пам'ятай, — сказав він Моранові, — ми, напевно, будемо шоковані. Істина, ймовірно, виявиться несхожою на те, що ми уявляли.

— Я готовий! — захоплено вигукнув Моран.

— Чудово. Відповідачу, — звернувся Лінгман високим слабким голосом, — скажи нам, що таке життя?

У їхніх головах залунав голос.

— Питання не має сенсу. Під "життям" Запитувач має на увазі часткове явище, з'ясовне лише з погляду цілого.

— Частиною якого цілого є життя? — запитав Лінгман. —Дане запитання в його нинішній формі не має

відповіді. Запитувач, як і раніше, розглядає життя з суб'єктивної, упередженої точки зору.

-То дай відповідь з власної точки зору, — сказав Моран.

— Відповідач може тільки відповідати на запитання, —сумно промовив Відповідач, згадуючи про обмеження, запроваджені його творцями.

Запала тиша.

— Чи, правда, що Всесвіт розширюється? — запитав Моран.

-Термін "розширюється" в даній ситуації застосувати не можна. Всесвіт, як його сприймає Запитувач, — ілюзорна концепція.

-Ти можеш нам сказати хоч що-небудь? — запитав Морган.

— Я можу відповісти на будь-яке правильно сформульоване запитання стосовно природи речей.

Фізик та біолог перезирнулися.

— Здається, я розумію, що він має на увазі, — сумно промовив Лінгман. — Наші основні припущення хибні. Всі до єдиного.

— Це неможливо! — заперечив Моран. — Фізика, біологія...

-Часткові істини, — безмежно втомленим голосом зауважив Лінгман. — Принаймні ми з'ясували, що наші висновки стосовно явищ, які ми можемо спостерігати, є помилковими.

— А правило найпростішого припущення?

— Це лише теорія.

— Але життя, він може відповісти, що таке життя?

— Поглянь на цю справу з іншого боку, — задумливо промовив Лінгман. — Припустимо, ти запитуєш: "Чому я народився під сузір'ям Скорпіона при проходженні через Сатурн? " Я не зможу відповісти на твоє питання з погляду зодіаку, тому що зодіак тут зовсім ні до чого.

— Я зрозумів, — повільно вимовив Моран. — Він не в змозі відповісти на наші запитання, оперуючи нашими поняттями й припущеннями.

— Гадаю, саме так. Він обмежений коректно поставленими запитаннями, а ці запитання вимагають знань, яких ми не маємо.

— Отже, ми навіть не зможемо вірно сформулювати запитання? — обурився Моран. — Не вірю. Повинні ж ми знати хоч основні істини. — Він повернувся до Відповідача і запитав. — Що таке смерть?

— Я не можу пояснити антропоморфізм.

— Смерть — це антропоморфізм! — вигукнув Моран, і Лінгман швидко обернувся. — Нарешті ми хоч трохи зрушили з місця.

— Чи реальні антропоморфізми?

— Антропоморфізми можна класифікувати умовно як А — хибні істини або в — часткові істини з погляду часткової ситуації.

— Що можна сказати в цьому випадку? — І те, й інше.

Нічого конкретнішого вони не домоглися. Моран не міг витягнути з Відповідача нічого більшого. Минали години, але істина вислизала їм з рук все далі й далі.

— Можна збожеволіти, — не витримав Моран. — Перед нами розгадки усіх таємниць Всесвіту, але вони відкриються лише за умови, що ми поставимо правильне запитання. Але звідки ми можемо знати правильні запитання?!

Лінгман сів на землю, прихилився до кам'яної стіни й заплющив очі.

— Дикуни — от хто ми з вами, — продовжував Моран нервово походжаючи з боку в бік перед Відповідачем. — Уявіть собі бушмена, який приходить до фізика й питає його, чому не можна пустити стрілу в Сонце. Вчений може пояснити це лише своїми поняттями. Що при цьому трапиться?

— Вчений навіть не буде намагатися, — ледь чутно промовив Лінгман. — Він одразу зрозуміє марність пояснення.

— Гаразд, — сказав Моран нетерпляче. — Як ви можете пояснити бушменові обертання Землі? Або, наприклад, як пояснити йому принцип відносності, не поступившись при цьому науковою точністю?

Очі Лінгмана були заплющені, він не відповів.

— Ми — бушмени. Ні! Мабуть розрив значно більший. Скажімо, хробак і надлюдина. Хробак бажає дізнатися про природу гною і чому його так багато. От вам і Відповідач.

— Може вже підемо, сер? — запитав Моран. Пальці Лінгмана були стиснуті, очі заплющені, щоки запали.

— Сер! Сер! — легенько потряс його Моран. Відповідач знав, що це не відповідь.

Самотній на своїй планеті, не великій і не малій, а саме такого розміру, як треба — Відповідач чекав. Він не міг допомогти людям, які приходили до нього, тому що навіть Відповідач має певні обмеження.

Всесвіт? Життя? Смерть? Багрянець? Вісімнадцять?

Часткові істини, напівістини, крихітні часточки великого Запитання.

У вічній самотності Відповідач бурмоче сам до себе правильні запитання, які ніхто не може зрозуміти.

Запитання, які ніхто ніколи не поставить, адже відповідач пам'ятає те, що його Творці знали, але забули.

А для того, щоб правильно поставити запитання, завжди треба знати майже всю відповідь.